

Erdélyi Viktor: A magyar kartellek.

III. A szódakartell.

Foglalkoztunk egy színmagyar kartellel, a szénkartellel, amelynek urai kizárólag a magyar pénzüzetek, foglalkoztunk egy másodikkal, ahol az uralom megoszlik az osztrák és a magyar tőkészek között, ez a petróleumkartell. És most harmadiknak foglalkozunk egy olyan gazdasági szervezettel, ahol a vezetőség és az érdekeltiség kizárólag osztrák.

A közvéleményben az „idegen tőke” szerepét nagyon eltérően fogják fel. A naivabbak országos veszedelemnek tekintik az idegen tőke megerősödését és hatalmának terjeszkedését, egy más ugyancsak naiv csoport viszont mindent az idegen tőkétől vár. Egyik állásponthoz sem fűzünk megjegyzést, hanem néhány vázlatos vonással jellemezzük az idegen tőke sajátosságait egy ország gazdasági életében. Az idegen tőke szerepe egyenesen fokmérője valamely ország közéleti rendezettségének. Az idegen tőke gondosan alkalmazkodik az új viszonyokhoz és hibáiban, erkölcsében aklimatizálódik. Ahol a kormányzás, a közigazgatás és az igazságszolgáltatás normális, az idegen vállalkozó aktív gazdasági tényezővé lesz. Vállalata az illető ország gazdasági életének szolgálatába áll, De, ahol ezek az előfeltételek hiányoznak, ott a külföldi vállalkozó gyarmatorszámban érzi magát és annak megfelelően viselkedik. A külföldi vállalkozók viselkedése úgyszólván érettségi bizonyítványa az illető országnak és ezért minden esetben külön bírálható meg.

A magyar ipar terén elég gyakori jelenség a külföldi tőke, amely külsőségeiben csak annyiban alkalmazkodik a mi viszonyainkhoz, hogy igazgatóságába bevásárolt valami „köztiszteletnek örvendő” hazafit. Az illető lehet mágnás, hogyha csak spanyolfalra van szükség, avagy honatya, hogyha holmi kijárási jogot is megkívánnak. És az ilyen vállalatok különösen az iparnak azokon a tereken gyakoriak, ahol a belföldi tőke szakképzett emberek hiányában nem mer vállalkozni. Áll ez elsősorban a vegyi iparra nézve. A külföldi vállalkozó, akinek nagy gyakorlata van ezen a téren, könnyen megcsinálja számadásait, míg a magyar vállalkozó aligha lelkesedik holmi neki ösmeretlen nevű anyag előállításáért, s ez az oka annak, hogy a magyar vegyi ipar terén néhány kisebb próbálkozástól eltekintve, a külföldi tőke dominál.

A vegyi par széles teréről ragadjunk ki egyetlen kartellt, a szódakartellt. A szóda fontos nyersanyaga a vegyi iparosnak, nélkülözhetetlen szükséglete az üvegyártásnak, a szappangyártásnak, a papírgyártásnak, a fehérítő iparnak, a festékgyáraknak, a szövetfestésnek, pamuttisztításnak. Eleken kívül nagy szerepet

játszik a nátronsók gyártásánál, az orvosságok készítésénél és a fémiparban. Vagyis a szódaipar egész sor iparág kiinduló pontja és így az ipar fellendülése szempontjából nagyon fontos. Úgyszólván szabályozóként hat sok iparágra nézve is, megadja a lehetőségét az illető iparágak fejlődésének, avagy azok visszafejlődését idézi elő.

De fontos a szódagyártás más szempontból is. Nyersanyaga a konyhasó. A konyhasó állami monopólium és így végeredményben a kormány szabályozóként működhetik a szódakartellel szemben. Vagyis három tényezővel van dolgunk. A *szódakartellel*, amely az állam ellenőrzése alatt oly anyagot állít elő, amelytől egész sor ipari vállalat sorsa függ.

A szódakartell legfontosabb tagja az österreichisches Verein für Chemische und Metallurgische Produkte, a Bodenkreditanstalt vállalata. Két millió koronás alaptőkéjét nagyrészt tartaléktőkéiből emelte 12 millió koronára és ez az alaptőke is már nagyrészt amortizálódott. A vállalatnak három osztrák gyára mellett van egy magyar telepe is, amelyre új vállalatot is alakított Marosújváron. Akármilyen hosszú is ez a név, ide kell jegyezni, mert már magában véve is jellemző úgy a magyar vállalatra, mint a kartell magyarországi részére nézve. „*Magyar ammoniak-szódagyár (Solvay-rendszer) vegyi és metallurmai termékek előállítására alakult osztrák egyesület és társa*”. A marosújvári gyár külön a kormány kívánságára épült 1894-ben és a kormány olcsó sóval támogatja a magyar ipar eme díszpéldányát.

A kartell második fontos tagja az Erste galizische Ammoniak-Sodafabrik Aktiengesellschaft, ugyancsak a Bodenkreditanstalt vállalata. Ez a vállalat szintén nagyon érdekes. Igazgatósági tagjai sorában helyet foglal báró esetei Herzog Péter is, aki egyik főrésztvényese a vállalatnak. A vállalat alaptőkéje másfélmillió korona, podgorzei gyárát azonban nem maga kezeli, hanem bérebe adta a Solvay-csoportnak évi 450.000 korona bérért. Egy harmadik érdekes kartelltag a Creditanstalt vállalata, az „Adriawerke”. Ez csak a múlt évben alakult és trieszti gyárában tuniszi sót akar fel dolgozni.

A szódakartell 1880-ban alakult mint rayon és árkartell és Bécsben közös eladási irodát nyitottak. A magyar piac abban az időben teljesen ki volt szolgáltatva az ausztriai szódagyáraknak és a magyar kormány a vámtarifák tárgyalásánál sürgette egy magyarországi gyár létesítését. A jóakaratot nem lehet elvitatni a magyar kormánytól, míg viszont a naivságot lehetetlen terhére írni. Elvégre azt csak nem várhatja el senki egy magyar kormánytól, hogy gazdasági kérdésekhez értsen és így nem vehetjük rossz néven azt, hogy a magyar gyár létesítését az osztrák kartellnél szorgalmazta. És ennél a pontnál álljunk meg kissé. A magyar kormányban a kezeiben van a sómonopólium, amelylyel nem tud élni (?) A sómonopólium alig hajt hasznot a kincstárnak, míg egy pénzüzetet a sómono-

pólium bérletéből szerez erőforrásokat közismert vakmerő üzletei részére. A sóértékesítésnél elkövetett óriás hibát a kormány részben helyrehozhatta volna, hogyha egy sófeldolgozási iparág létesítésébe maga megy belé, vagyis hogyha maga alapít sóbányái valamelyikével kapcsolatban a kartellen kívül álló szódagyárat. Csak hogy a magyar kormányoknak sohasem volt érzékük ilyen „részletkérdések” iránt és sürgetésükre állami támogatással az Österreichisches Verein épített Marosúvjáron szódagyárat 1894-ben. Egy évvel előbb azonban még egy gyár létesült a monarchiában, a boszniai szódagyár. A bosnyák kormány maga fekdült neki egy vállalat létesítésének és rövid idő alatt fel is épült a lukaveci szódagyár, amely erős árharcot indított a kartell ellen. És amíg a balkáni szódagyár hat évig eredményesen küzdött a kartell kizsákmányolásai ellen, addig a magyar kormány kézzel-lábbal támogatta a kartellt. Szegény nem tehetett egyebet, nem tudta mit cselekszik.

Még javában folyt az árharc, amikor minálunk is összeverődött egy csoport, hogy a kartellel szembe szálljon. Hogy a csoport intencióival előre tisztában lehessünk, felsoroljuk a csoport tagjait. Ezek: Lukács György v. b. t. t., Kornis Károly, gróf és a Lukács-család belső barátja, dr. Mayer Lajos ügyvéd, az erdélyi róm. kath. püspök, a szódakartell és a Lukács-család ügyvédje, Veith Béla, a Bodenkreditanstalt embere és dr. Szüllő Géza ügyvéd, ma buzgó munkapárti képviselő. A csoport három millió koronával megalakította a Dési magyar ammoniak-sziksógyár részvénytársaságot és várt. 1908 óta egyebet sem csináltak, csak egy jégvermet építettek Désen.

Ez volt a helyzet a közelmúltban és a szódaipar terén a következő felek állottak szemben:

1. A kartell, amely nagyrészt amortizált befektetéseivel uralkodott a piacon és nagy befolyása következtében sérthetetlen félnek látszott.

2. A boszniai szódagyár, amely támaszkodva a bosnyák kormány jóakarására az általános ipari haladás érdekében felvette a harcot a kartellel.

3. A magyar „kartellelles” csoport, amely jégvermére támaszkodva várt.

És a harc egész 1910-ig folyt, a 7 korona 20 filléres védővám oltalma alatt. 1910-ig a boszniai szódagyár bebizonyította, hogy életképes vállalat, a kartell elfogadta feltételeit és békét kötött vele. A magyar csoport magára maradt és várt tovább. A várakozásnak a Lukács-kormány vetett véget.

A Lukács-kormány első napjaiban „fedezték fel” a földgázt Erdélyben. A „felfedezés” inkább kellemetlen véletlenség volt a kormányra nézve, amely az első időben nem is gondolt arra, hogy a földgázt fel is lehetne használni és csak lassanként barátkozott meg a gondolattal. Lukács László mint pénzügyminiszter ragyogó képet festett a földgáz jövőjéről és a vállalkozók megrohanták a minisztériumot földgázért. Egész halom kérvény került a minisztériumba, hónapokon keresztül új iparágak létesítéséről beszéltek, de azért földgázt csak a szódakartell kapott. Még pedig különös arányban. A marosúvjári szódagyár, amely működésben áll és amely az ország szódaszükségletének jórészt maga fedezi, naponta 50.000 köbméter földgázra kapott kötést, míg a dési névleges szódagyár 80.000 köbméter földgázt kap naponta. Az állami földgázkedvezmény hatása alatt a dési csoport is nekifeküdt a munkának és most már végre maga is épít szódagyárat Tordán. Természetes, hogy a tordai szódagyár nagyrészt a kartell pénzén épül fel és így valószínűleg nem fog kartellelles politikát folytatni.

De van a földgázszubvencionak egy másik oldala

is, a kartell a földgázszubvencióval kapcsolatban egészen új tere terjesztette ki hatalmát. A földgázforrások tői Tordáig, azaz Marosúvjárig a kartell építi ki a vezetékét – állami támogatással és így az egész vidék földgázszükségletét a kartell fedezi. Tőle függ, hogy a 78 kilométer hosszú vonalon kinek ad földgázt és milyen feltételek mellett adja. A pénzügyminisztérium csak azt kötötte ki, hogy a kartell két fillérről drágábban ne adhassa a fogyasztóknak azt a földgázt, amelyet maga héttized fillért kap a forrásnál (pm. 26.472–19-12. Sz.). Hogy miképpen él a kartell hatalmával, annak máris van egy jellemző példája. A tordai iparvállalatok földgázt kértek a pénzügyminisztériumtól saját üzemeik és a város céljaira. A pénzügyminisztérium a kartellhez utasította a kérvényezőket. A kartell kapott az alkalmon és az „érdekeltek”-ből részvénytársaságot alakított a földgáz átvételére. A vállalat az idén, november 23-án alakult meg háromszázezer korona alaptőkével és vezetőségét a következőképpen állította össze. Igazgatósági tagok Betegh Miklós főispán, Sándor János munkapárti honatya, dr. Horváth Miklós vármegyei tiszti főügyész, dr. Szász Pál munkapárti honatya, Lippmann Frigyes, a Walla-cég embere, továbbá a tordai polgármester. A felügyelő-bizottságba már nagynehezen bevettek két érdekelt félt is. Lázár Simon sörgyáros és Fekete Ferenc iparvállalati igazgatót. A különös kis részvénytársaság két fillérért veszi át a szódakartelltől a földgázt és „önköltségi” áron bocsájta a fogyasztók rendelkezésére.

Ilyen kerülő utakon jut óriási befolyáshoz a kartell, amelynek magyar csoportja kizárólag állami kedvezményekből él. Önköltségi áron kapja a kincstártól a sót, a szódagyártás nyersanyagát és kedvezményes áron kapja ugyancsak a kincstártól a fűtőanyagot, a földgázt is.

A szódakartell váza a következő:

I. *Osztrák kartell.* Urai a Bodenkreditanstalt és a Greditanstalt. A kartellben magyar érdekelttség báró esetei Herzog Péter.

II. *Az osztrák kartell magyar fiókja.* A marosúvjári gyár, amelynek meghatalmazottja és jogi képviselője dr. Mayer Ödön honatya.

III. *A magyar csoport.* Szöröstől-böröstől az osztrák csoporté, de nevükkel szerepelnek benne magyar országgyűlési képviselők is. (Természetesen csak munkapártiak.)

És a jellegzetes gazdasági csoport hátterében ott görnyed a magyar kincstár és támogat, szubvencionál. Pedig a kartell a magyar iparfejlesztés egyik kerékkötője és óriás jövedelmét Ausztriába viszi. Itt csak néhány emberének ad le belőle alamizsnákat.

Munkáslélektani problémák.

A tudósok újabban a munkások lelkét is kutatásuk tárgyává tették, hogy korunk nagy társadalmi mozgalmának megértését mélyítsék és a modern ipari munkásság gazdasági viszonyaira és társadalmi helyzetére vonatkozó eddigi, inkább nyers és mechanikai természetű vizsgálódásait kiegészítsék. Az egyes munkások önéletrajzait statisztikai nyomozások követték. Meg akarták állapítani, hogy az ipari nagyüzemek melyek az igényei a munkásság szellemi és lelki képességeit illetően, milyen hatást gyakorol a modern gyári szervezet a munkás egyéniségére, minő a munkás viszonya a munkájához és a munkafeltételekhez, melyek a törekvései, milyen a nemi élete, milyen a viszonya a családhoz és a valláshoz stb. És miután most már a német Szociálpolitikai Egyesület eszközölte vizsgálódások, valamint e Szociálpolitikai Egyesület 1911-

ben Nürnbergben tartott tárgyalásainak jegyzőkönyve a könyvpiacra megjelentek, áttekintést nyerhetünk és végleges véleményt alkothatunk a kétségkívül igen szorgalmas és fárasztó munkát illetően.

A német Szociálpolitikai Egyesület előtt és tőle függetlenül Lewenstein Adolf is próbálkozott a „munkáslélekre” behatolni. Kutatásainak eredménye szintén megjelent a nyilvánosság előtt egy 406 oldalas vaskos kötetben. Nagyfokú dilettantizmusa már a munkásokhoz intézett kérdéseiben is meglátszik: „Élvezetet szerez Önnek a munka?”, „Nem fárasztja ki a folytonos, egyforma munka?”, „Hány órai munka után szokott kifáradni?”, „Gondolkozik-e munkája közben és mire gondol? Vagy egyáltalán képes-e munka közben gondolkodni?”, „Hány órán át dolgoznék szívesen?”, „Mit tenne, ha naponta megfelelő szabad ideje lenne?”, „Mit venne, ha pénze lenne?” stb. A munkások legnagyobb része volt olyan józan és nem adott választ e naiv kérdésekre. A nyert válaszok természetesen egyáltalában nem egybehangzók, a munkások intelligenciájának, valamint politikai és vallási befolyásoltságuk különböző volta miatt. E feleletek teljesen értéktelenek. Bizonyára nincs oly bányász, akinek „élvezetet” szerezne a munka. Sőt minden bizonynyal sok az olyan tudós és művész is, akire nézve nem „élvezetes” a kenyérkereső munka. Melyik munkás tudja, hogy hány óra alatt fárad el? Az egyik munkás azt felelte, hogy nyolc órát szeretne dolgozni, a második, hogy hatot, a harmadik, hogy négyet etc. És mi mindent nem venne a munkás, ha elég pénze volna!

A német Szociálpolitikai Egyesület is elkövette azt a hibát, hogy számszerűleg akart olyasvalamit megállapítani, amire e módszer nem alkalmazható. Már csak ezért sem lehet kutatásainak eredménye a rájuk fordított fáradtsággal arányban. A munkásokhoz intézett kérdéseinek nagy része nem áll magasabb színvonalon a Lewenstein úrénál. Nem csoda, hogy dr. Heiss 3500 kérdőívre csak 181, dr. Schumann 1800 ívre csak 173, dr. Deutsch 2500-ra csak 283 és dr. Darmstädter 4000 kérdőívre csak 100 feleletet kapott.

A Szociálpolitikai Egyesület kutatásainak kudarcát dr. Weber Miksa nürnbergi tanár is elismerte. Weber tanár közlése szerint Kräpelin müncheni tanár, a munkára vonatkozó kutatások lélektani módszerének a megalkotója kétségbe vonta, hogy a hivatásbeli képességek átöröklése terén exakt kutatások több évtized lefolyása előtt lehetségesekké váljanak. De Maria Bernays és mások mégis eszközöltek ily kutatásokat, amelyek természetesen nem jártak eredménnyel. Kräpelin és tanítványainak érdekes kutatásai még egyáltalában nem sikerültek annyira, hogy praktikus alkalmazást nyerhetnének. A munkás lelkiülete és munkaképessége közti összefüggést és a munka milyenségének az ember lelki életére gyakorolt hatását nem csak a legújabb időkben ismerték fel. A legrégebb népek tudtak a ritmus hatásairól, már a rómaiak rájöttek arra, hogy a szabad munka többet ér a szolgai munkánál, Marx Károly is behatóan foglalkozott a munka pszichofizikájával. A „Kapital” első kötetének 11. és 12-ik fejezetében a lélektani befolyásoknak a munkaeredményekre gyakorolt hatásáról a szellemes elmélekdedések egész sorára találunk. Kimutatja, hogyan emeli az együttműködés az egyén termelő erejét és rámutatott a hivatásbeli ügyességek átöröklésére is. Sőt nem új dolog Kräpelinnek az a legfontosabb hypothesis sem, hogy a munkának meghatározott változtatgatása az egyéni munkaképességet emeli, mert az elfáradást megakadályozza, Marx tisztára empirikus utón rájött már erre. Akkor még azonban a munka lélektanához szükséges természettudomá-

ny ismeretek hiányossága miatt e jelenségek tudományos magyarázata nem volt lehetséges. Kräpelin most évekig tartó és kísérletekre támaszkodó psychofizikai kutatások alapján felfedezni véli, hogy minden munka megfelelő változást okoz a munkás idegrendszerében, amely átöröklődik és amelyen a hivatásbeli ügyesség nyugszik. Kutatásait kiegészítette tanítványa, Weichardt erlangeni tanár, aki fáradási mérget fedezett fel a testben (kenotoxin), amelynek képződése hygienikus rendszabályokkal megakadályozható. Ugyanez a tanár megfelelő ellenmérget is felfedezett, egy u. n. antikenotoxint. Bármily szellemesek és sokat ígérők is e kutatások, praktikusan egyelőre nem nagy mértékben alkalmazhatók.

De a Szociálpolitikai Egyesület kutatásai két irányban már eddig is figyelemre méltó eredménnyel jártak. Mindenekelőtt bebizonyították, hogy a munka psychofizikáia részére valóban egy új és sokat ígérő térnyitást nyit meg a társadalomtudományi kutatások terén. Másfelől felhívták a figyelmünket arra a körülményre, hogy az u. n. proletariátus lényegileg nem egységes tömeg, hanem hogy a származás, a munkaszolgáltatás mennyisége, minősége, állandósága, a társadalmi emelkedés esélyei, a világnézet stb. tekintetében roppant változatosságot mutat. Ez utóbbi megállapítást Marxnak a proletariátusra vonatkozó tétéleivel szeretik sokan szembehelyezni, Marx azonban szintén rámutatott már a proletariátus kebelében található jövedelem- és életmódbeli különbségekre, csak hogy tagadta, hogy ez szükségképp lehetetlenné tenné a proletariátus egységességét. A vagyoni állapot és az igények szerinti differenciálódást nem a Szociálpolitikai Egyesület fedezte fel tehát. A társadalmi emelkedés esélyei igen fontos momentumot alkotnak a munkásság helyzetének a megítélése szempontjából, de éppen az Egyesület kutatásai mutatják, hogy mily kicsiny ez az esély. Nem olvashatunk ki mást dr. Bernays Maria rendkívüli lelkiismeretességgel és roppant szorgalommal összeállított adataiból, amelyeknek jelentősége és hordereje azonban nem arányos a gyűjtésükre fordított fáradtsággal és nem győznek meg az ellenkezőről dr. Schuman Frigyesnek még értéktelenebb kutatásai sem. Dr. Sorer Richárd adatai hiányosak és általánosításai elhamarkodottak. Ez mindaz, amit a Szociálpolitikai Társaság a munkások társadalmi emelkedésének az esélyeit illetően nyújtott. Oly kevés adatnak és oly kis számoknak, mint aminők e kutatásoknál szerepelnek, tudományos értékük nem lehet.

Más kutatásokból alaposabban tájékozódhatunk a „társadalmilag emelkedő” munkásokról. Ezekből hozzátvető pontossággal megállapítható, hogy Németországban a munkásszülőktől származó ipari és kereskedelmi alkalmazottak száma kerek 300,000. A birodalmi statisztika adatai egyáltalában azt mutatják, hogy magánalkalmazottak osztálya erősebben gyarapodik, mint az ipari munkásoké, ami az arányok eltolódására mutat. Ez a körülmény azonban összefügg a technika egész fejlődésével. Amíg a gép egyre több kézi munkát vesz át, addig a munkás mind nagyobb mértékben lesz a termelés irányítójává. Hogy ez az eltolódás a munka minőségében mennyiben jár társadalmi emelkedéssel, arra legújabbban Günther Adolf mutatott rá.*) „A magánalkalmazottak fizetése ma akkora, mint a jól fizetett munkásoké és elég gyakran kisebb a cualifikált munkásokénál.” Existenciájuk is ép oly bizonytalan, mint az ipari munkásoké. Az ipari munkások rétegéből az alkalmazottak rétegébe való felemelkedés tehát több-

*) Die sociale Bewegung der Angestellten. Annalen für Szoc. Politikete I. kötet. 716. l.

nyire csak a munkavégzés módja tekintetében jelent csupán változást. A fejlődés menete e szerint nem az, hogy a proletárok polgárokká válnak, ha magánalkalmazottakká lesznek, hanem hogy a magánalkalmazottak lesznek öntudatukban „lelkileg” is proletárokká, aminthogy gazdasági és társadalmi helyzetük alapján már ma nagyobbrészt proletárok.

A munkások hivatásbeli és társadalmi törekvése ebben az „emelkedésben” még semmiesetre sem jut kifejezésre. Az akarás és a lehetőség közt szabályszerűt áthidalhatatlan űr tátong. Azonkívül a legtöbb hivatás lényege ismeretlen marad a fiatal ember előtt. Véletlen betekintések a műhelyekbe, olvasmányok, etc. vannak döntő befolyással, ami már abból is látszik, hogy oly sok fiatalember akar tengerész lenni, noha e foglalkozásról lényegi fogalma nincsen és nem is alkalmas rá.

Amiként az egyesek hivatásválasztása, úgy általában a munkások kiválasztódása sem nyugszik pszichofizikai törvényen. A» munkások eredetére és származására vonatkozó kutatások csak annyit mutatnak, hogy a mai gyári munkások nagyatyái nagyrészt földművesek vagy kézművesek voltak, atyái pedig részben gyári munkások és hogy az egyenesen vidékről jött, tanulatlan, fejletlen intelligenciájú munkások kvalifikált munkára nem alkalmazhatók. Dr. Bienkowski, aki a berlini kábelgyárban alapos kutatásokat végzett, megállapította, hogy a vidéki munkások hatékonyabb munkát végeznek, mint a városi elemek, ha az illető munka nem veszi igénybe a szellemi képességeket, de nagy testi ellenállóképességet tételez fel. A kvalifikált munka esetében ellenkező a viszony. A vidéki munkások nagyrésze a keleti vidékekről származtak. Aki e vidékek népoktatási viszonyait és kulturális színvonalat ismeri, könnyen belátja, hogy ez nem is lehet máskép. Ahol azonban a vidéki népesség jobb iskolai kiképzésben részesül és kevésbé különbözik a városi lakosságtól, mint pl. a Stuttgart melletti falvakban, ott oly különbség nem fedezhető fel.

Tudománytalanok azok a kutatások is, amelyeket Bernays a tavasznak a munkabírársra gyakorolt hatását illetőleg végzett. Szerinte pl. a 25-40 éves tanult munkásnők 14.4, évi átlagban pedig 14.5 pfenniget keresnek félóránként. A hasonlókorú tanulatlan munkásnők tavasszal 11.9 pfenniget kerestek félóránként, az évi átlagban pedig 11.5-et. És ezt a tavasszal mutatkozó fokozottabb nemi gerjedelemre kelljen visszavezetni! A nemi lélektan tanai szerint a nemi ösztön mindenesetre hatással lehet a munkakedvre és a munkabírársra. De ha a nemi ösztön kielégülést nyer, éppen fokozza a munkabírást és csak az ellenkező esetben idézi elő a csökkenését. Ily hatást azonban statisztikailag megállapítani képtelenség.

A Szociálpolitikai Egyesület kutatásai nem gazdagították a munkáslélek tudományát. Kempf Róza kutatásai a fiatal müncheni gyári munkáslányok életéről és Landé Dórái a berlini gépiparban uralkodó munkabérvizonyokról a XX. század elején kétségkívül kiváló és értékes munkák, de a lélektan kutatási módszerei nem találhatók meg bennük. Bienkowski is csak azt állapította meg statisztikai kutatásai alapján, ami az eddigi tapasztalatokból már kitűnt: hogy bizonyos munkaidő leteltével a munkavégzés hatékonysága csökken és hogy a munka tempójának gyorsulásával a bal eset veszélye növekszik etc. Ezek döntő okok a munkaidő megrövidítése és szünetek tartása mellett. Nincs praktikus értékük azoknak a messzebbmenő felderítéseknek, amelyeket Bernays végzett az elfáradásról, mert nem minden ingadozás a munka végzésében vezethető vissza az elfáradásra. Teljesen elhibázott dolog

volt a munkások kikérdezése alapján törekedni az elfáradás meghatározására.

A munkás lelkét csak akkor ismerhetjük és érthetjük meg, ha a munkásban nem a többi emberektől elütő lényt keressük. Akkor a munkás lelki világát megmagyarázhatjuk tisztára emberi szempontból és nincs szükségünk statisztikai kutatásokra. Élvezetet, életörömet pl. az ember csak oly munkában találhat, amelybe egész énjét beleviheti, aminthogy ez a művész, a tudós munkájánál és némely magas kvalifikációt igénylő munkánál történik. És mégis, úgyszólván egyetlen munkás sem dolgozik teljesen érdeklődés nélkül. A munkás magánélete is csak fokozatilag különbözik a jobb viszonyok közt élő osztályokétól. Jövedelmének emelkedésével egészen természetesen megszépül az ő családi élete, lakása és ruházata is. És egyszerűen naivságra mutat, ha egyes, a Szociálpolitikai Egyesülethez tartozó írók szükségesnek tartják hangsúlyozni, hogy a jobban fizetett munkások tiszta gallérokban és felöltökben jönnek a műhelybe; – miért ne tennék? – Indokolatlan az a gyakran hangoztatott állítás is, hogy a munkások nemi erkölcsi a vagyonos osztályokéitól különböznek. A vagyonos leányok eljegyzésük után rendszerint néhány héttel vagy legföljebb néhány hónappal férjhez mennek, de a munkásleányok gyakran éveken át kénytelenek a vőlegényükkel „menni”, mielőtt házasságot köthetnének. És igazán nem lehet azon csodálkozni, hogy a nemi érintkezés már a házasság megkötése előtt megkezdődik. Ami pedig a munkások társadalmi, vallási és politikai nézeteit illeti, azok természetesen a rájuk irányuló befolyások szerint igazodnak. Magától értetődik, hogy a münchen-gladbachi hívó katolikus munkások hisznek isten létezésében, főleg az őket e felől megkérdezni. És azok a válaszok, amelyeket Lewenstein a kérdéseire kapott, nem a munkásoknak mint ilyeneknek a lelki életét tükröztetik vissza, hanem szociáldemokratáikét és hívó katolikusokéit, akik, intelligenciájuk és olvasottságuk szerint, ügyesen vagy ügyetlenül, szociáldemokrata vagy egyházi nézeteket juttattak kifejezésre. Ha a munkás lelki életét ebben az irányban akarnók statisztikailag megvilágítani, csak a szociáldemokrata és a keresztény munkásszervezetek taglétszámát kellene megállapítanunk!